

دانشگاه شهید باهنر کرمان
دانشکده الهیات و حقوق

گروه الهیات

پایان نامه ی دوره کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی

گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان

بررسی فقهی و حقوقی تعدد یا وحدت عنوان مجرمانه محاربه و افساد فی الارض

مؤلف:

حدیث شهدادنژاد

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر عبدالرضا محمدحسین زاده

استاد مشاور:

جناب آقای حجه الاسلام والمسلمین احمد جمالی زاده

زمستان ۹۱

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	۱- موضوع:
۳	۲- بیان مسئله
۳	۳- هدف های تحقیق
۳	الف) هدف کلی
۳	ب) اهداف جزئی
۴	۴- ضرورت انجام تحقیق
۴	۵- چکیده تحقیقات انجام شده در ایران:
۵	۶- استفاده کنندگان از نتایج تحقیق
۵	۷- سؤالات یا فرضیه های تحقیق:
۶	۸- روش اجرا تحقیق
۶	الف- نوع تحقیق براساس طرح تحقیق و اهداف تحقیق
۶	ب- ابزار و روش های جمع آوری داده ها
۶	ج- منابع اطلاعاتی

- گفتار اول: تعریف جرم ۸
- ۱- معنای لغوی جرم ۸
- ۲- معنای اصطلاحی جرم ۸
- الف) فقها ۸
- ب) حقوقدانان ۸
- ج) تعریف جرم در قانون مجازات اسلامی: ۹
- گفتار دوم: عناصر تشکیل دهنده جرم: ۹
- گفتار سوم: محاربه ۱۰
- ۱- معنای لغوی محاربه: ۱۰
- ۲- معنای اصطلاحی محاربه: ۱۱
- اول) تعریف محاربه به قطع طریق و راهزنی ۱۲
- دوم) تعریف محاربه به «تجرید السلاح لا خافه الناس» ۱۳
- سوم) تعریف محاربه به محاربه بر وجه فساد: ۱۵
- ب) حقوقدانان ۱۷
- گفتار چهارم: افساد فی الارض ۱۸
- ۱- معنای لغوی افساد فی الارض: ۱۸
- ۲- معنای اصطلاحی افساد فی الارض ۱۹

- الف) فقها ۱۹
- اول) مواردی که فقها متعرض عنوان «مفسد فی الارض» شده اند. ۲۰
- ب) حقوقدانان ۲۴
- فصل سوم ۲۶
- عناصر و ارکان متشکله جرم محاربه و افساد فی الارض ۲۶
- تمهید: ۲۷
- گفتار اول: عناصر متشکله جرم محاربه ۲۷
- ۱- عنصر قانونی جرم محاربه ۲۷
- ۲- عنصر مادی جرم محاربه ۲۸
- الف) ماهیت رفتار مجرمانه ۲۸
- ب) خصوصیات رفتار مجرمانه ۲۹
- ج) تاثیر زمان و مکان ۳۰
- د) وسیله مجرمانه ۳۱
- ه) شخصیت و خصوصیات طرفین جرم ۳۳
- ۱- مرتکب جرم (فاعل) ۳۳
- ۳- عنصر معنوی جرم محاربه ۳۸
- الف) سوء نیت عام ۳۹

- ب) سوء نیت خاص ۳۹
- گفتار دوم: عناصر متشکله جرم افساد فی الارض ۴۰
- ۲- عنصر مادی جرم افساد فی الارض ۴۰
- الف) افساد فی الارض به صورت فعل مثبت مادی یا عمل ۴۱
- ب) تحقق افساد فی الارض از طریق فعل مثبت معنوی (گفتار) ۴۱
- ج) افساد فی الارض به صورت ترک فعل ۴۱
- ۳- عنصر معنوی جرم افساد فی الارض ۴۲
- گفتار سوم: مقایسه ارکان محاربه و افساد فی الارض ۴۳
- ۱- موارد تفاوت ۴۳
- ۲- موارد تشابه ۴۴
- گفتار چهارم: جمع بندی ۴۵
- فصل چهارم ۴۶
- تعدد یا وحدت عنوان مجرمانه محاربه و افساد فی الارض ۴۶
- تمهید ۴۷
- گفتار اول: بررسی آیه ۳۳ سوره مائده ۴۸
- ۱- شأن نزول آیه ۴۸
- ۲- تفسیر آیه ۵۰

- الف) تفسیر نمونه ۵۰
- ب) تفسیر منهج الصادقین ۵۱
- ج) تفسیر صافی ۵۳
- د) تفسیر مجمع البیان ۵۳
- ه) تفسیر المیزان ۵۳
- و) تفسیر زبده البیان ۵۴
- گفتار دوم: برداشت از آیه ۵۵
- ۱- نظریه اول (قائلین به وحدت و ادله ایشان) ۵۵
- ۲- نظریه دوم (قائلین به تعدد و ادله ایشان) ۵۷
- الف) آیه ی ۳۲ سوره مائده ۵۸
- ب) آیه ۳۳ سوره مائده ۶۲
- ج) آیات مربوط به فتنه ۶۵
- اول) آیات مرتبط با شدیدتر بودن فتنه از قتل ۶۵
- دوم) آیات مرتبط با وجوب قتال تا رفع فتنه و فساد ۶۶
- ۴- روایت فضل بن شاذان ۶۷
- ه) ادله ی وارد در جرائم تعزیری ۷۰
- و) روایات انطباق داده شده بر موضوع افساد ۷۲

- گفتار سوم: مصادیق جرم افساد فی الارض در قانون مجازات اسلامی ۷۳
- ۱- قانون مبارزه با مواد مخدر ۷۳
- ۲- قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری ۷۵
- ۳- قانون تشدید مجازات جاعلان اسکناس ۷۶
- ۴- قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح ۷۶
- ۵- قانون مجازات اسلامی ۷۸
- ۶- قانون مجازات عبوردهندگان از مرزها ۷۸
- گفتار اول: نتیجه گیری ۸۲
- گفتار دوم: پیشنهادات ۸۴
- منابع و مأخذ: ۸۵

مقدمه

بعد از انقلاب اسلامی ایران، تلاش برای منطبق نمودن قوانین حقوقی و کیفری با ضوابط اسلامی تلاش گسترده ای صورت پذیرفته است خصوصاً در حوزه قوانین جزائی و کیفری اما بواسطه گستردگی کار و پیش زمینه های ذهنی مدونین در مواد قانونی با ابهام تعارض یا نقص روبرو هستیم یکی از این عناوین حقوقی در حوزه حقوق جزایی عنوان محاربه و افساد فی الارض است که از مهم ترین جرائم علیه امنیت ملت که با واکنش کیفری شدیدی در شریعت اسلام همراه است می باشد. جرمی که از فقه اسلام و از آیه ی ۳۳ سوره مائده اقتباس گردیده و قرآن صریحاً مجازات آنرا اعلام می نماید به واسطه ی همین آیه در ماده ۱۸۳ قانون مجازات اسلامی جرم محاربه و افساد فی الارض پیش بینی گردیده است که در این ماده چنین آمده است: «هر کس برای ایجاد رعب و هراس و سلب آزادی و امنیت مردم دست به اسلحه ببرد محارب و مفسد فی الارض است». این جرم از اقسام حدود می باشد که اسلام آنرا از بزرگترین جرائم می داند و می توان این نکته را از عکس العمل شدید شرع در مقابل مرتکب نتیجه گرفت. اما با نظر به متون فقهی و برخی از کتب حقوقی با نوعی از اضطراب و تردید در وحدت و یا تعدد عناوین مجرمانه محاربه و افساد فی الارض روبرو هستیم. در قوانین موجود گاه عنوان افساد در کنار محاربه و گاه به عنوان جرمی مستقل مطرح شده و در مورد اخیر، گاه مجازات مفسد به صورت دقیق و روشن بیان شده و گاه بدون تصریح به مجازات او، به همین مقدار بسنده شده است که مرتکب به مجازات مفسد یا محارب محکوم خواهد شد. گاه نیز قانونگذار، عنوان مجرمانه ی عمل را محاربه قرار داده، لکن از جرم مزبور افساد فی الارض را اراده کرده است. از این رو رساله حاضر در پنج فصل جهت تبیین فقهی و حقوقی جرم محاربه و افساد فی الارض به نگارش درآمده است که البته خالی از ایراد و اشکال نخواهد بود و امید است اساتید گرامی به دیده اغماض نگریسته و از رهنمودهای ارشادی دریغ نورزند.

فصل اول

کلیات طرح

۱- موضوع:

بررسی فقهی و حقوقی تعدد یا وحدت عنوان مجرمانه محاربه و افساد فی الارض

۲- بیان مسئله

بدیهی است که کار قضات در دادگاه ها اصولاً و اساساً تطبیق مواد قانونی بر اعمال مجرمانه متهم می باشد و در این زمینه با عطف توجه به اصل قانونی بودن جرایم، مجازتها می بایست در مقام تفسیر کاملاً شفاف و روشن بیان شود و تحقق این معنایی تردید تا حدود زیادی وابسته به نحوه ی تقریر و تبیین مواد قانونی می باشد حال آن که در موضوع محاربه و افساد فی الارض در خصوص تعدد و وحدت و همچنین مفاد ادله شرعی تبیین کننده و مصادیق آن در میان فقها و مفسران و حقوقدانان اسلامی ابهامات و اختلاف نظرهایی وجود دارد که باید رفع شود.

۳- هدف های تحقیق

بیان هدف یا هدف های یکی از قسمت های مهم پژوهش است زیرا در آن قسمت از تحقیق مشخص می شود که محقق چه چیزی را مد نظر قرار داده است. بدون بیان هدف ها امکان ارزش یابی از کار محقق وجود ندارد.

الف) هدف کلی

بررسی فقهی و حقوقی تعدد یا وحدت عنوان مجرمانه محاربه و افساد فی الارض

ب) اهداف جزئی

از آنجا که در هیچ یک از منابع موجود فقهی و حقوقی، بحث مبسوطی از مصادیق، گستره و ارکان جرم محاربه و افساد فی الارض چنانکه شایسته چنین جرم با اهمیتی است به عمل نیامده است ما در این پژوهش در تلاش هستیم که عناوین محاربه و افساد فی الارض را با شمارش ارکان آن ها و تبیین روشن آن، مورد بررسی قرار دهیم تا ابهاماتی که در رابطه با تعدد و وحدت

این عناوین وجود دارد کاملاً روشن شود و در نتیجه در موضع قضاوت اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها که متضمن آزادی هاست اعمال گردد.

۴- ضرورت انجام تحقیق

تحقق اهداف قانون، انتظام اجتماعی، اجرای عدالت و در نهایت کمال انسان در گرو رعایت دقیق اصل قانونی بودن جرایم و مجازاتها می باشد و این امر همان طور که در بندهای قبلی یادآور شدیم در گرو تفسیر روشن از موارد قانون و آن گاه تطبیق درست آن بر مصادیق می باشد و بدیهی است که رفع ابهام از مواد قانون از عوامل اساسی در این امر می باشد زیرا مصلحت نظام حکومتی اسلام که باید به حقوق و آزادی های فردی بیش از سایر نظام های حکومتی پایبند باشد اقتضا دارد که در این مبحث مانند سایر مباحث حقوق جزا با رعایت اصل قانونی بودن جرائم و مجازاتها اصل تساوی افراد در برابر قانون، اصل شخصی بود مسئولیت کیفری و اندیشه کیفر زدایی و قضاودایی قوانین روشنی که تاب تفسیرهای متفاوت را ندارند وضع کند تا اختلاف برداشت هایی که موجب صدمه به آزادی های فردی و حقوق اساسی آحاد جامعه می گردد صورت نگیرد.

۵- چکیده تحقیقات انجام شده در ایران:

طی سالیان اخیر، هر چند مقالات متعددی در زمینه ی عناوین «محرابه» و «افساد فی الارض» نوشته شده اما مقاله ای که به طور مدون در آن تعدد و وحدت این عناوین مجرمانه را مورد بحث و بررسی قرار داده باشد کمتر یافت می شود. که از جمله ی این مقالات می توان مقاله ی از آقای لیاقت علی عالمی با عنوان «افساد فی الارض از نظر مذاهب اسلامی» را مورد اشاره قرار داد که در آن نویسنده در حد توان خود سعی کرده است از میان دو نظریه جدایی جرم افساد از محاربه و یکی بودن این دو عنوان دلایلی را از آیات قرآن و سنت مبنی بر جدایی جرم افساد فی الارض از محاربه اقامه کند و با سخنان بعضی از علمای بزرگ اسلامی آنرا تأیید کند. و از میان پایان نامه های موجود پایان نامه ای که بطور تخصصی به این موضوع پردازد یافت نشد. در پژوهشی از آقای طه محمدی تحت عنوان «تحلیل فقهی حقوقی جرم محاربه و افساد فی الارض» که در آن به بررسی تطبیقی جرم محاربه و افساد فی الارض در حقوق ایران و فقه امامیه پرداخته است که در دو فصل تنظیم شده است: فصل اول اختصاص به تعاریف فقها و قانونگذار و برخی حقوقدانان از جرم محاربه و افساد فی

الارض دارد در ادامه این فصل عنوان بغی و عنوان محاربه مورد مقایسه قرار می گیرد و در فصل دوم به بررسی تطبیقی جرم محاربه و افساد فی الارض در فقه امامیه و حقوق موضوعه می پردازد. و در پایان نامه ای دیگر از آقای ناصر زائدی با عنوان «محاربه و افساد فی الارض از دیدگاه فقه و حقوق ایران» که در آن به بیان مفاهیم محاربه و افساد فی الارض جهت کاربرد در محاکم قضایی ایران پرداخته است. و در پژوهشی دیگر از آقایان ایرج گلدوزیان و ابوالفضل احمدزاده تحت عنوان «بررسی تعریف جرم محاربه و افساد فی الارض در فقه و حقوق با رویکردی به لایحه ی پیشنهادی قانون مجازات اسلامی» که در این پژوهش سعی شده تعریفی جامع و مانع از جرم محاربه و افساد فی الارض از دیدگاه فقها و حقوقدانان ارایه شود و مواردی نیز به نقد و بررسی تعریف مقنن از محاربه و افساد فی الارض در قانون مجازات اسلامی و همچنین لایحه پیشنهادی آن قانون پرداخته شده است.

۶- استفاده کنندگان از نتایج تحقیق

بسیار روشن است که کلیه حقوقدانان و دانش پژوهان رشته حقوق، دست اندرکاران امر قضا، محاکم قضایی کشور، مراجع علمی و همه ی کسانی که هم در حوزه تبیین و هم در حوزه اعمال و تطبیق مواد قانون و مصادیق آن نقش ایفا می کنند و بسیاری از حوزه های دیگر می توانند از نتایج بهره مند شوند.

۷- سؤالات یا فرضیه های تحقیق:

در این پژوهش پرسش اصلی این است که آیا محاربه و افساد فی الارض دو عنوان مجرمانه می باشند یا یک عنوان؟

پرسش ۲- به هر صورت چه نسبت و رابطه ای بین عنوان محاربه و افساد فی الارض می باشد آیا این نسبت تساوی است یا عموم و خصوص مطلق؟

۸- روش اجرا تحقیق

الف- نوع تحقیق براساس طرح تحقیق و اهداف تحقیق

این تحقیق از نوع کتابخانه ای توصیفی و نظری بوده و با توجه به موضوع پژوهش یعنی بررسی فقهی و حقوقی تعدد یا وحدت عنوان مجرمانه محارب و افساد فی الارض پژوهش حاضر با روش تجزیه و تحلیلی انجام خواهد شد هدف تحقیق در این پژوهش شمارش ارکان و تبیین روشن عنوان مجرمانه محاربه و افساد فی الارض می باشد.

ب- ابزار و روش های جمع آوری داده ها

از آنجا که پژوهش حاضر از نوع کتابخانه ای است بنابراین باید با مراجعه به منابع دست اول یعنی کتاب ها و مقالاتی در رابطه با موضوع پژوهش و همچنین منابع دست دوم یعنی مقالات که پیرامون این موضوع کار شده است به جمع آوری اطلاعات به طریق فیش برداری پرداخت.

ج- منابع اطلاعاتی

در این تحقیق کلیه آثار مربوط به موضوع تعدد یا وحدت عناوین مجرمانه محاربه و افساد فی الارض اعم از مقالات ، کتاب های فقهی و حقوقی جمع آوری می شود.

فصل دوم

کلیات و مفاهیم

گفتار اول: تعریف جرم

جرم نیز مانند بسیاری از اصطلاحات حقوقی دارای معنای لغوی و اصطلاحی است و این دو معنا معمولاً با هم شباهت دارند، و معنی اصطلاحی از معنی لغوی اخذ شده است.

۱- معنای لغوی جرم

جرم و جریمه از جرم به فتح جیم، و سکون راء گرفته شده که به ارتکاب کارهای زشت و ناپسند و مخالف حق و عدل، اطلاق می شود.^۱

۲- معنای اصطلاحی جرم

الف) فقها

اصطلاح جرم در زبان قرآن و به تبع آن در فقه اسلامی، عبارتست از انجام دادن فعل، یا گفتن قولی است که شارع مقدس آنرا منع کرده است. به عبارت دیگر افعال و اقوالی جرم تلقی می شوند که مغایر با احکام یا اوامر و نواهی باری تعالی باشند. به طوری که لفظ «مجرمین» در آیه چهل و هفتم از سوره قمر^۲ نیز ناظر به اعمال و رفتار زشت کسانی است که در گمراهی به سر می برند.^۳

ب) حقوقدانان

علمای حقوق کیفری هر یک جرم را به گونه‌ای تعریف کرده‌اند. هر یک از این تعاریف، اغلب از گرایشهای نظری مکتب‌های خاصی ملهم شده است. برای نمونه مکتب عدالت مطلق، جرم را «هر فعل مغایر اخلاق و عدالت» تعریف کرده است.^۴

۱. راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ذیل واژه «جرم»

۲. إِنَّ الْمَجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعْرٍ

۳. ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای عمومی، ج ۲، ص ۱۳

۴. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۱۱۹.

ج) تعریف جرم در قانون مجازات اسلامی :

در ماده ی ۲ قانون مجازات اسلامی در بیان اوصاف جرم آمده است: «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم تلقی می شود»^۱.

گفتار دوم: عناصر تشکیل دهنده جرم:

در حقوق جزای عرفی، جرم از سه عنصر تشکیل یافته است، هیچ فعل یا ترک فعلی جرم نیست مگر اینکه مشتمل بر این سه عنصر باشد. الف- عنصر قانونی جرم ب- عنصر مادی جرم ج- عنصر معنوی (روانی) جرم

۱- عنصر قانونی جرم: منظور از عنصر قانونی، این است که برای تشخیص این که آیا عمل یا ترک عملی جرم است یا خیر؟ باید بلافاصله به مرجع تشخیص جرائم یعنی قانونگذار مراجعه کرد. پس عنصر قانونی حکایت دارد از اینکه هیچ عملی را هر چند زشت و ناپسند و مذموم باشد، نمی توان جرم دانست مگر آنکه قانونگذار آنرا جرم شناخته باشد.^۲

۲- عنصر مادی جرم: برای اینکه جرمی وجود خارجی پیدا کند پیدایش یک عنصر مادی ضرورت دارد و شرط تحقق جرم آنست که قصد سوء ارتکاب عمل خاصی دست کم به مرحله فعلیت برسد؛ بنابراین قصد باطنی زمانی قابل مجازات است که تظاهر خارجی آن به صورت عملی مغایر با اوامر و نواهی قانونگذار آشکار شود. و عامل درونی ذاتی از قبیل فکر و طرح و قصد تا زمانی که در همین مرحله بماند از تعقیب جزائی مصون می ماند.^۳

۳- عنصر معنوی (روانی) جرم: عنصر معنوی یعنی داشتن مسئولیت جنائی، و آن عبارت است از قصد مجرمانه، یا خطائی که مجرم در اثر آن جرم را مرتکب شده است و مسئولیت جنائی متوجه او خواهد بود، عنصر معنوی ناظر به جرم است ولی نه از نظر نتایج مادی جرم، بلکه از نظر

۱. منصور، جهانگیر، قانون مجازات اسلامی، ص ۱۹

۲. شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۲۳۶

۳. اردبیلی، محمدعلی، همان کتاب، ج ۱، ص ۲۰۸

اینکه مرتکب جرم، آیا اهلیت و مسئولیت داشته و می توان از لحاظ قانونی آثار و عواقب نامطلوب جرم را بد و منتسب دانست.^۱

گفتار سوم: محاربه

از آنجا که «محاربه» واژه ای عربی است ابتدا این واژه را از نظر لغوی و سپس از نظر اصطلاحی مورد بررسی قرار میدهم.

۱- معنای لغوی محاربه:

محاربه مصدر از باب مفاعله است که مجرد آن حارب بر وزن فاعل و مضارع آن یحارب بر وزن یفاعل است، و محارب اسم فاعل حارب می باشد که ریشه آن از فعل ثلاثی مجرد حرب می باشد و حرب کلمه ای است عربی که در لغت به معنای جنگیدن، مبارزه کردن، عداوت و دشمنی نمودن است و همچنین به معنی ربودن، غارت کردن و تاراج غنائم جنگی آمده است.^۲ و حرب ضد و نقیض سلم است، اینکه گفته می شود فلانی آدم سلمی است، یعنی اینکه دیگران از آزار و تجاوز او در امانند و خوف و ترس از او بر جان و مال و عرض خود ندارند و به حکم تقابل، معنی حرب عبارت میشود از موجب خوف شدن و فلانی محارب است، یعنی اینکه موجب ترس مردم بر مال و جان و عرض است و به عبارت دیگر، با ایجاد خوف آرامش و امنیت را از مردم سلب می کند پس محارب مرادف با مقاتل نیست، بلکه حقیقت محاربه همان ایجاد خوف و ازاله ی امنیت است به هر کیفیتی که باشد.^۳

۱. فیض، علیرضا، تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، ص ۷۶

۲. بندر ریگی، محمد، المنجد الطلاب، ص ۹۲

۳. محمدی گیلانی، محمد، حقوق کیفری در اسلام، ص ۲۲۸.

دکتر لنگرودی نیز در کتاب ترمینولوژی حقوق محاربه را اختلال در امنیت عمومی بوسیله استعمال اسلحه یا بدون آن خواه مقرون به غارت باشد خواه نباشد تعریف کرده است.^۱

در قرآن کریم نیز واژه حرب به کار رفته است و یکی از معانی آن، همان مقاتله و جنگیدن است. مهم ترین آیه ای که به نام حرب و محاربه شناخته شده آیه ۳۳ سوره مائده است «إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَاداً أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ».

۲- معنای اصطلاحی محاربه:

قبل از اینکه به بررسی تعریف محاربه از نظر فقهی پردازیم لازم است به تعریفی که از آیه ی شریفه ۳۳ سوره مائده برداشت می شود اشاره نموده و سپس به تعریف اصطلاحی و فقهی آن پردازیم.

آنچه از ظاهر عبارت آیه استنباط می گردد «محاربه عبارت است از جنگیدن با خدا و رسول گرامی اسلام» ایرادی که بر این تعریف وارد است این است که: جنگیدن با خدا و رسول بصورت ظاهری و بالفعل غیر ممکن و غیر قابل تصور است، بنابراین تحقق معنای حقیقی آن مقدور نمی باشد. اما اشکال قابل رفع است زیرا اضافه شدن لفظ محاربه به «الله» و «الرسول» در آیه ی مبارکه، قرینه ای است بر اینکه معنای حقیقی این کلمه مراد نیست، زیرا محاربه به معنای حقیقی آن با خدا ممکن نیست و با رسول اگرچه ممکن است اما قطعاً در اینجا مراد نیست، زیرا خصوص کسانی که با شخص پیامبر می جنگیدند مقصود آیه نیست، چه در اینصورت آیه اختصاص داشت به زمان حیات پیامبر، در حالیکه کسانی که با پیامبر می جنگیدند فقط کافران زمان او بودند و کافران زمان پیامبر قطعاً از مدلول این آیه بیرون هستند، بلکه نفس اضافه شدن لفظ محاربه به خدا و رسول با هم، خود قرینه ای است بر اینکه مراد از آن، محاربه ی با مسلمانان است ولی به منظور بزرگ

۱. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، ص ۶۲۱

جلوه دادن آن توجه دادن به اهمیت امت اسلامی و اینکه جنگ با امت اسلام به منزله ی جنگ با خدا و رسول است، لفظ محاربه در آیه، به خدا و رسول اضافه شده است زیرا امت اسلام منتسب به خدا و پیامبر تحت ولایت آنهاست. بنابراین، چنین معنایی به منزله مجاز در اسناد است.^۱

الف) فقها

علما و فقهای امامیه با توجه به اطلاق آیه تعاریف مختلفی از محاربه ارائه نموده اند که مضمون همه تعاریف به یکدیگر نزدیک تر و کمتر اختلاف دارند ما در این قسمت ابتدا به ذکر این تعاریف پرداخته و سپس تعریف مورد نظر خویش را که تقریباً جامع و مانع باشد ارائه می نمایم.

اول) تعریف محاربه به قطع طریق و راهزنی

شیخ طوسی اقوال مختلفی را در مبسوط نقل کرده و سرانجام گفته است که مراد از محاربه از نظر فقهای عامه «قطاع الطريق» هستند و آن کسی است که سلاح بکشد و برای راهزنی در راه ها ایجاد خوف کند.^۲

در عین حال ایشان در کتاب نهاییه تعریف مشهور فقهای امامیه را پذیرفته و فرموده است: «المحارب هُوَ الَّذِي يُجَرِّدُ السَّلَاحَ وَ يَكُونُ مِنْ أَهْلِ الرِّيْبَةِ فِي مِصْرٍ كَانِ أَوْ غَيْرِ مِصْرٍ فِي بِلَادِ الشَّرْكَ كَانِ أَوْ بِلَادِ الْإِسْلَامِ، لَيْلًا كَانِ أَوْ نَهَارًا، فَمَتَى فَعَلَ ذَلِكَ كَانِ مُحَارِبًا»^۳

ترجمه: محارب کسی است که سلاح ظاهر کند و از اهل ریه (تهمت) باشد، در شهر باشد یا در غیر آن، در بلاد اسلام باشد یا در بلاد کفر، در شب باشد یا در روز؛ پس هرگاه چنین کرد محارب است.

۱. هاشمی شاهرودی، سید محمود، بایسته های فقه جزا، ص ۲۱۰

۲. طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن، المبسوط فی فقه امامیه، ج ۸، ص ۴۷

۳. همو، النهایة فی مجرد الفقه و الفتاوی، ج ۲، ص ۷۴۱

تعریف محاربه به قطع طریق که مستلزم ربودن مال افراد در گردنه ها و راههای خارج از شهر و آبادی است و بیشتر محاربه را به سرقت نزدیک می کند و در اقوال فقهای امامیه نادر است و بیشتر به نظر اهل سنت مستند است.^۱

چنانکه فقهای اهل سنت از محاربه به حرابه تعبیر کرده و گفته اند: «حرابه عبارت از قطع طریق یا سرقت کبری است»^۲

غالب فقهای اهل سنت محاربه یا حرابه را به معنای قطع طریق گرفته اند که مستلزم اخذ مال غیر است. اما اطلاق محارب به قاطع طریق و منحصر دانستن محاربه به راهزنی و سرقتی که به طریق قهر و غلبه واقع می شود، نوعی تخصیص است که به دلیل احتیاج دارد تا بتواند عموم آیه را تخصیص بزند که ظاهراً منتفی است.^۳

دوم) تعریف محاربه به «تجرید السلاح لا خافه الناس»

شیخ طوسی در تفسیر تبیان ذیل آیه محاربه می گوید:

«نزد ما محارب کسی است که سلاح بکشد و راه را ناامن کند، چه در شهر و چه در خارج از شهر، بر این اساس، دزد هم محارب است چه در شهر و چه در غیر شهر باشد. اوزاعی نیز همین را می گوید ... گروهی می گویند: محارب، آن رهنمی است که بیرون از شهر باشد، این سخن را که از عطاء خراسانی روایت شده، ابوحنیفه و پیروانش نیز پذیرفتند. (یحاربون الله...) یعنی کسانی که با اولیای خدا و با پیامبر او محاربه می کنند و می کوشند بر روی زمین فساد برپا کنند، همان گونه که گفتیم معنای محاربه عبارت است از شمشیر کشیدن و در راهها ایجاد ترس کردن، مجازات چنین کسانی به اندازه استحقاق آنان است.»^۴

۱. حیب زاده، محمد جعفر، محاربه در حقوق کیفری ایران، ص ۱۵

۲. عوده، عبدالقادر، التشریح الجنائی الاسلامی، ج ۲، ص ۶۳۸

۳. حیب زاده، محمد جعفر، همان کتاب، ص ۱۹

۴. طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن، تبیان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۵۰۴